УДК 811.111'36'37
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-27

Еліна АНАНЬЯН,
orcid.org/0000-0002-2903-4189
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Донбаського державного педагогічного університету
(Слов'янськ, Донецька область, Україна) elina_ananyan@ukr.net

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ МОДАЛЬНОСТІ ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ТА ЗАСОБІВ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті досліджено роль та місце модальності у мовній системі англійської мови. Так, доведено важливість модальності як компонента мовної системи через її потенціал виражати ставлення мовця до дії, що здійснюється, через категорії можливості, необхідності, дозволу та заборони дії, а також сприйняття дії або її опис через припущення, ймовірність, умовність, впевненість тощо. Автор статті визначає граматичні, лексичні та інтонаційні ресурси реалізації модальності, які зорієнтовані на передачу широкого спектру значень і відтінків. У статті особливу увагу приділено дослідженню функціонування модальних дієслів сучасної англійської мови як основного засобу вираження модальності, проаналізовано їхню роль у вираженні експресивно-емоційного, когнітивного й прагматичного аспектів мовлення. Розглянуто напівмодальні конструкції, які доповнюють систему модальних дієслів сучасної англійської мови, розширюючи можливості вираження модальності; дозволяють передавати значення, подібні до модальних дієслів, але з певними відмінностями у семантичних і синтаксичних характеристиках. Досліджено роль лексичних модифікаторів (модальних слів), які виступають як засоби додаткового маркування модальності на рівні речення, та забезпечують градуальні модифікації впевненості, ймовірності, суб'єктивного сприйняття дії тощо. Проаналізовано вигуки сучасної англійської мови як значущі ресурси мовного вираження емоційних станів. На окрему увагу у контексті вивчення модальності заслуговує аналіз модифікацій уніфікованого порядку слів, що є основою синтаксичної організації в сучасній англійській мові. Автор статті підкреслює, що інтонація є базовим просодичним компонентом, який виконує ключову функцію у маркуванні модальності висловлювань. Так, в сучасній англійській мові інтонація дозволяє виразити епістемічні (впевненість, припущення, ймовірність) і деонтичні (наказ, дозвіл, зобов'язання) модальні значення. Отже, у статті розглянуто та вивчено важливі елементи вираження модальності, що діють на різних рівнях мовної системи англійської мови; досліджено, як їхня системна інтеграція у висловлювання забезпечує реалізацію широкого спектра модальних значень.

Ключові слова: *модальність, модальне значення, модальні дієслова, напівмодальні конструкції, лексичні модифікатори (модальні слова), вигуки, інтонація, порядок слів, експресивність, емотивність, адресант, адресат.*

Elina ANANIAN,
orcid.org/0000-0002-2903-4189
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Germanic and Slavonic Philology
Donbas State Pedagogical University
(Sloviansk, Donetsk region, Ukraine) elina_ananyan@ukr.net

TO THE ISSUE OF STUDYING MODALITY AS A FUNCTIONAL AND SEMANTIC CATEGORY AND ITS MEANS OF EXPRESSION IN MODERN ENGLISH

The article deals with the role and place of modality in the English language system. Thus, the importance of modality as a component of the language system is proved through its potential to express the speaker's attitude to the action performed through the categories of possibility, necessity, permission and prohibition of the action, as well as the perception of the action or its description through assumption, probability, conditionality, confidence, etc. The author of the article identifies grammatical, lexical and intonational resources of the modality implementation, which are oriented towards the transmission of a wide range of meanings and shades. The article pays special attention to the study of the functioning of modal verbs in modern English as the main means of expressing modality, analyses their role in expressing the expressive and emotional, cognitive and pragmatic aspects of speech. The semi-modal constructions, that complement the system of modal verbs in modern English, expanding the possibilities of expressing modality, are studied; they allow to convey meanings similar to modal verbs, but with certain differences in semantic and syntactic characteristics. The role of lexical modifiers (modal words), which act as means of additional modality marking at the sentence level and provide

graded modifications of confidence, probability, subjective perception of an action, etc. is investigated. The interjections of modern English are analysed as significant resources of linguistic expression of emotional states. The analysis of modifications of the unified word order, which is the basis of syntactic organisation in modern English, deserves special attention in the context of modality study. The author of the article emphasises that intonation is a basic prosodic component that performs a key function in marking the modality of utterances. Thus, in modern English, intonation allows expressing epistemic (confidence, assumption, probability) and deontic (order, permission, obligation) modal values. Thus, the article examines and studies the important elements of modality expression operating at different levels of the English language system; it investigates how their systematic integration into utterances ensures the realisation of a wide range of modal meanings.

Key words: *modality, modal meaning, modal verbs, semi-modal constructions, lexical modifiers (modal words), interjections, intonation, word order, expressiveness, emotionality, addresser, addressee.*

Постановка проблеми. Модальність є предметом міждисциплінарних досліджень. Так, інтегруючи методи та підходи з лінгвістики, філософії мови, когнітивної науки та прагматики, дослідження модальності дозволяє розкрити механізми, через які мова відображає і формує наше сприйняття реальності, висловлює емоції, наміри та соціальні очікування, а також забезпечує багатовимірну взаємодію між мовцем і слухачем. Саме це робить модальність багатовимірним феноменом, що не може не ускладнювати процес її вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В межах наукових досліджень (Ш. Баллі, Г. Х. Врігта, М. Епштейна, О. Есперсона, Дж. Лайонза, Р. Палмера, Е. Райса, Г. Хельбіга, Р. Якобсона тощо) модальність розглядається як функціонально-семантична категорія, яка виражає відношення змісту висловлювання до дійсності; виступає істотною ознакою речення, яка може бути виражена мовними та мовленнєвими засобами; існує в опозиційному співіснуванні обов'язкової ознаки висловлювання (об'єктивна модальність) та факультативної ознаки висловлювання (суб'єктивна модальність) тощо. Вивчаючи ґенезу розвитку проблеми модальності, підкреслимо вагомий внесок видатних лінгвістів Ш. Баллі, О. Есперсона, Дж. Лайонза, Р. Палмера у ці дослідження. Так, науковцями визначено зв'язок між емоційними та модальними аспектами мовлення, що заклало основу для функціонального аналізу; досліджено модальні відношення та засоби їх передачі у граматичній структурі мови; запропоновано класифікацію модальних значень та акцентовано увагу на їх когнітивних аспектах; розглянуто модальність у прагматичному вимірі, окреслюючи її функції в міжособистісній комунікації, у вираженні соціальної взаємодії; розкрито сутність модальності як культурно значущого феномену, що формує міжкультурну взаємодію (Portner, 2009).

Як було зазначено вище, дослідження модальності стало об'єктом уваги не лише лінгвістів. Так, наприклад, у філософії мови С. Кріпке досліджував модальну логіку: логіку, у якій крім стандартних логічних зв'язок, змінних та предикатів є модальності (модальні оператори / модальні поняття / модальні відносини / модальні характеристики, оцінки), які використовуються для оцінки істинності судження. На думку науковця, модальність це оцінка, кваліфікація, яка фіксує характер твердження. Існують різні типи модальності, які проявляють себе в межах висловлювань: висловлювання, що фіксують лише сам факт наявності чи відсутності якоїсь ситуації – *асерторичні*; висловлювання, які характеризують також і характер твердження – тобто містять модальності – *модальні*. Також характерною рисою модальності є її ієрархічне розташування за критерієм «сила» або «потужність», де найсильніша модальність – *необхідно*, а найслабша модальність – *модальність можливості*. Висловлювання з *модальністю необхідності* мають такі маркери як *необхідно / обов'язково / завжди / повинен / знає / доведено*, тоді як висловлювання з *модальністю можливості – можливо / не виключено / інколи / має право / припускає / несуперечливо* (Weiss, 2024). Продовжуючи думку про різноплановість вивчення модальності, підкреслимо, що у когнітивній науці модальність привернула увагу американського науковця Дж. Лакоффа. Дослідник зробив значний внесок у розуміння модальності, інтегрувавши її в ширший контекст концептуальних структур людського мислення. У своїх працях Дж. Лакофф вивчав, як модальність відображає не лише граматичні категорії, а й глибокі когнітивні процеси, що визначають нашу інтерпретацію реальності. Зокрема, у своїй книзі «Метафори, якими ми живемо» він запропонував аналіз модальності через призму концептуальних метафор, які формують наше уявлення про можливість, обов'язковість чи ймовірність (Lakoff J., Johnson M., 1980). Не залишив модальність без своєї уваги і американський соціолог, письменник та антрополог Ірвінг Гофман. Основним напрямом його досліджень стали символічні взаємодії (між-

особистісні взаємодії в їхньому символічному значенні) у межах «драматургійного підходу». Саме у цих контекстах науковець аналізував прагматичні аспекти модальності, вивчаючи, як вона використовується у створенні міжособистісних взаємин і соціальних норм у мовленнєвій взаємодії (Goffman, 1982).

Отже, матеріал представлений вище доводить, що модальність є не лише суто лінгвістичним явищем, але й ключовим елементом для об'єднання різних дисципліни у їхньому прагненні зрозуміти складну природу комунікації та людського мислення.

Мета статті – дослідити роль та місце модальності у мовній системі англійської мови; проаналізувати граматичні, лексичні та інтонаційні ресурси реалізації модальності, які зорієнтовані на передачу широкого спектру значень і відтінків.

Виклад основного матеріалу. Основними засобами вираження модальності в сучасній англійській мові є *модальні дієслова*, *напівмодальні конструкції*, *лексичні модифікатори (модальні слова)*, *вигуки, інтонація* та *порядок слів*. Підкреслимо, що зазначені засоби використовуються для реалізації суб'єктивної модальності. Роль модальних дієслів (*can, could, may, might, must, shall, should, will, would*) полягає у їхньому функціонуванні як маркерів можливості, обов'язковості, дозволу чи умовності (Alexeyeva, 2007; Харітонов, 2008). Їхня роль є ключовою, оскільки вони дозволяють кодувати відносини між учасниками комунікації та обставинами, у яких вона відбувається. Запропонуємо таку типологізацію ставлень мовця до висловлюваного: *can* (– можливість або здатність: виражає суб'єктивну впевненість мовця у здатності виконати дію (*I can help you with this problem*); – дозвіл: передає дозвіл, базуючись на суб'єктивному рішенні мовця (*You can leave now*); – сумнів чи заперечення: через негативну форму (*cannot*) підкреслює суб'єктивне переконання в неможливості події (*This cannot be true*)); *could* (– припущення чи ймовірність: суб'єктивно вказує на можливість, яка залежить від обставин (*It could rain later today*); – гіпотетичність: суб'єктивна можливість у контексті умовності чи ввічливості (*Could you help me?*)); *may* (– ймовірність: передає суб'єктивне припущення мовця про подію (*It may be true*); – дозвіл: у формальному контексті суб'єктивно дозволяє виконати дію (*You may enter the room*)); *might* (– менша впевненість: виражає суб'єктивну невпевненість у припущенні (*She might come to the party*); – гіпотетичність: суб'єктивно вказує на можливість події за певних обставин (*If I had more time, I might help you*)); *must* (– обов'язковість: суб'єктивна впевненість мовця в необхідності виконати дію (*You must finish this today*); – ймовірність: висока суб'єктивна впевненість у припущенні (*He must be at home now*)); *shall* (– пропозиція чи обіцянка: суб'єктивно виражає намір чи готовність виконати дію (*Shall we go for a walk?*); – обов'язковість: у формальних контекстах вказує на суб'єктивне рішення мовця про необхідність (*You shall follow the rules*)); *should* (– рекомендація або порада: суб'єктивно виражає оцінку мовця про те, як слід діяти (*You should apologize*); – ймовірність: слабша форма суб'єктивного припущення (*The train should arrive soon*)); *will* (– ймовірність чи впевненість: суб'єктивна впевненість у тому, що подія відбудеться (*It will rain tomorrow*); – намір: відображає суб'єктивне бажання чи рішення мовця (*I will help you with the project*)); *would* (– гіпотетичність: суб'єктивна можливість події за певних умов (*I would travel more if I had the time*); – ввічливість: суб'єктивне прагнення зробити прохання менш категоричним (Would you mind closing the window?)).

У контексті граматичної синонімії варіативно використовуються *напівмодальні конструкції*, такі як *have to, be supposed to, need to* та ін., що розширюють функціональні можливості модальних дієслів і дають змогу передавати значення більш деталізовано.

Розглядаючи *лексичні модифікатори (модальні слова)*, підкреслимо, що їхні основні функції реалізуються в уточненні ступеня ймовірності, посиленні або пом'якшенні модальності, емоційному забарвленні модальності, контекстуалізації модальності тощо (Alexeyeva, 2007; Харітонов, 2008). Передбачено класифікувати лексичні модифікатори так: 1 група це *модифікатори ймовірності та припущення* (likely, probably, certainly, possibly, perhaps: *"She will probably call you tomorrow."*; by any chance, conceivably, ostensibly: *"He could conceivably arrive earlier than expected."*); 2 група – *модифікатори зобов'язання та дозволу* (absolutely, strongly, firmly, completely: *"You are absolutely required to follow these instructions."*; partially, conditionally, occasionally: *"You are conditionally allowed to access the restricted area."*); 3 група – *модифікатори впевненості* (surely, undoubtedly, unquestionably: *"Surely, you must have seen the announcement."*); 4 група – *модифікатори часу та умовності* (always, frequently, rarely, sometimes: *"You can sometimes skip the less important tasks."*; only if, unless, as long as: *"You are permitted to leave early only if you finish your work."*); 5 група – *емоційно-забарвлені модифікатори*

(honestly, truly, sincerely, surprisingly: *"I sincerely believe you made the right choice."*). Функціонування лексичних модифікаторів в сучасній англійській мові стає вкрай необхідним, коли слід адаптувати висловлювання до соціального контексту, при цьому пом'якшуючи або посилюючи його; додати висловлюванню суб'єктивного характеру, демонструючи ставлення мовця до ситуації; підвищити ефективність комунікації, роблячи висловлювання більш інформативним та точним.

Переходячи до аналізу ролі вигуку у процесі актуалізації модальності, зазначимо, що за своїми лінгвістичними особливостями вигук має потенціал виражати емоційні реакції, волевиявлення або когнітивні стани мовця. У структурному плані вигук часто є ізольованим словом або фразою, які не інтегруються в синтаксичну будову речення. Коментуючи інтонацію вигуків, слід підкреслити їхню інтонаційну автономність. Так, інтонація вигуків часто визначає їхнє значення та функцію. Зміни тону можуть варіювати від підвищення (для вираження радості чи подиву) до зниження (для смутку або розчарування). В сучасній англійській мові вигук займає особливе місце серед мовних та мовленнєвих ресурсів передачі суб'єктивної модальності. Він виконує функцію експліцитного вираження емоцій: радість *("Yay!"*), смуток ("*Alas!*"), здивування ("*Wow!*"), відраза ("*Eww!*"), привернення уваги ("*Hey!*"), роздуми ("*Hmm...*") тощо. Вигук може виступати механізмом підтримки комунікації та сигналізувати про процеси мислення, як-от роздуми чи усвідомлення (Interjection | Parts of Speech, Exclamation, Examples, & Facts). Вигук передає інтенціональність мовця через інтонацію і контекст. Аналіз автентичного матеріалу дозволив виокремити види модальності, які можливо досягнути за умови використання вигуків: *епістемічна модальність*: виражає ступінь упевненості чи знання; *деонтична модальність*: передає спонукання, обов'язковість чи дозвіл; *емоційна модальність*: безпосередньо відображає емоції мовця; *контекстуальна модальність*: залежить від комунікативної ситуації.

Підкреслимо, що синтаксичні ресурси, формуючи глибинний рівень текстуальної організації, відіграють важливу роль у передачі модальності в сучасній англійській мові, створюючи саме структурну основу для вираження модального значення. Модальність на синтаксичному рівні представлена не лише через загальні правила і принципи побудови речень, але й через оказіональне використання пунктуації. Це дозволяє посилити емоційний вплив висловлювання, додаючи тексту експресивності та емотивності, презентувати авторську інтенцію.

Одним з найбільш дієвих синтаксичних ресурсів є, звісно, *інверсія*. Через інверсію можливо посилити модальність, особливо у випадках припущення, здивування чи необхідності (Alexeyeva, 2007; Харітонов, 2008). Так, наприклад, "Should you need any assistance, feel free to call me." – інверсія підкреслює ввічливість та умовність; "Never have I seen such a breathtaking view." – інверсія акцентує емоційність висловлювання; "Were he to arrive earlier, we would start the meeting sooner." – інверсія емотивно презентує гіпотетичність ситуації. На особливу увагу заслуговує також використання *риторичного питання*, яке може функціонувати як засіб передачі модальності, особливо у вираженні впевненості чи емоцій: "Who would dare question her authority?" – риторичне питання підсилює категоричність і здивування; "Isn't it obvious that we need to act now?" – риторичне питання наголошує на невідкладності дії. Цікавим також є використання *синтаксичних розривів / еліптичних конструкцій*, які можуть створити додаткову напругу чи інтуїтивно підказати модальне значення: "You could have done better... but it's too late now." – невисловлене зауваження додає драматичності.

Досліджуючи мовний та мовленнєвий інвентар, який забезпечує реалізацію модальності в сучасній англійській мові, слід звернути увагу на місце та роль пунктуації у цьому питанні. Пунктуація в сучасній англійській мові є важливим засобом, який доповнює й розширює вираження модальності, додаючи тексту експресивності, емоційності та смислових відтінків. За допомогою пунктуаційних знаків мовець може варіювати тон, підсилювати певні аспекти висловлювання, створити відчуття невизначеності, здивування, категоричності, напруги або створювати драматичний ефект. Так, знак оклику підсилює модальність зобов'язання або наказу, додаючи емоційну напругу; три крапки (в межах синтаксичних розривів / еліптичних конструкцій) – можуть вказувати на нерішучість або роздуми, також створюють атмосферу невизначеності, підсилюючи модальність припущення; тире – підкреслює контраст між можливими наслідками, посилюючи невизначеність або ймовірність; кома – вказує на умовність і м'якість дозволу; знак питання – відображає сумнів або необхідність підтвердження; комбінація знаків питання й оклику (?!) – передає сильне здивування з емоційним відтінком (Punctuation | Definition, History, & Facts).

Окремо представимо модальність з урахуванням *текстуального застосування*, процесу, коли конкретні мовні елементи (граматичні конструкції, лексика, пунктуація тощо) застосовуються для створення змісту та досягнення певного комунікативного ефекту в тексті: “You must act now – or lose everything!” – поєднання модального дієслова *must* і *тире* для підсилення); “Should we wait? Or perhaps… move forward without him?” – *синтаксична інверсія* і *три крапки* додають невизначеності й драматизму); “He might succeed – or fail completely. Who knows?” – *тире* підкреслює невизначеність, а *риторичне питання* посилює модальність сумніву. У цьому випадку у розмовному мовленні інтонація підсилює модальні відтінки значень, доповнює вербальне повідомлення, додаючи емоційного забарвлення, акцентуючи важливі аспекти висловлювання та уточнюючи його значення (Intonation | Definition, Examples, & Facts).

Висновки. Отже, матеріал представлений вище доводить, що дослідження мовної модальності дозволяє усвідомити її значення як ключового інструменту для аналізу комунікації, контекстуальних значень та культурних особливостей. Вивчення модальності поглиблює розуміння мовленнєвих актів, міжособистісної взаємодії, культурних кодів і логічних структур, сприяючи водночас розвитку міждисциплінарних досліджень. Модальність є важливим засобом для створення емоційного, інтелектуального та естетичного зв’язку між адресантом та адресатом. Аналіз граматичних, лексико-граматичних та інтонаційних засобів вираження модальності забезпечив можливість визначити, як у сучасній англійській мові формується і виражається модальність, яка є невід’ємною частиною мовленнєвих актів і впливає на сприйняття повідомлення, сприяючи точнішій передачі намірів мовця, емоційного забарвлення та прагматичної мети висловлювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Харітонов І. К. Теоретична граматика сучасної англійської мови. Вінниця: Нова книга, 2008. 352 с.
2. Alexeyeva I. O. Theoretical Grammar Course of Modern English. Vinnytsa: NOVA KNYHA, 2007. 328 p.
3. Fine K. Modality and Tense: Philosophical Papers. Clarendon Press. 2005, 396 p.
4. Interjection | Parts of Speech, Exclamation, Examples, & Facts. URL: https://www.britannica.com/topic/interjection (дата звернення: 12.01.2025).
5. Intonation | Definition, Examples, & Facts. URL: https://www.britannica.com/topic/intonation (дата звернення: 12.01.2025).
6. Goffman E. Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior. Knopf Doubleday Publishing Group; Pantheon Books Edition, 1982, 288 p.
7. Lakoff J., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago; London: University of Chicago Press. 1980, 242 p.
8. Portner P. Modality (Oxford Surveys in Semantics and Pragmatics). USA : Oxford University Press, 2009, 300 p.
9. Punctuation | Definition, History, & Facts. URL: https://www.britannica.com/topic/punctuation (дата звернення: 12.01.2025).
10. Weiss Y., Birman R. Saul Kripke on Modal Logic. Springer, 2024, 450 p.

REFERENCES

1. Kharitonov I. K. (2008) Teoretychna hramatyka suchasnoi anhliiskoi movy. [Theoretical Grammar of Modern English]. Vinnytsia: Nova knyha. 352 s. [in Ukrainian]
2. Alexeyeva I. O. (2007) Theoretical Grammar Course of Modern English. Vinnytsa: NOVA KNYHA. 328 p.
3. Fine K. (2005) Modality and Tense: Philosophical Papers. Clarendon Press. 396 p.
4. Interjection | Parts of Speech, Exclamation, Examples, & Facts. URL: https://www.britannica.com/topic/interjection (Last accessed: 12.01.2025).
5. Intonation | Definition, Examples, & Facts. URL: https://www.britannica.com/topic/intonation (Last accessed: 12.01.2025).
6. Goffman E. (1982) Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior. Knopf Doubleday Publishing Group; Pantheon Books Edition. 288 p.
7. Lakoff J., Johnson M. (1980) Metaphors We Live By. Chicago; London: University of Chicago Press. 242 p.
8. Portner P. (2009) Modality (Oxford Surveys in Semantics and Pragmatics). USA : Oxford University Press. 300 p.
9. Punctuation | Definition, History, & Facts. URL: https://www.britannica.com/topic/punctuation (Last accessed: 12.01.2025).
10. Weiss Y., Birman R. (2024) Saul Kripke on Modal Logic. Springer. 450 p.